

ROMÁNSKY KOSTOL V NOVEJ DEDINKE

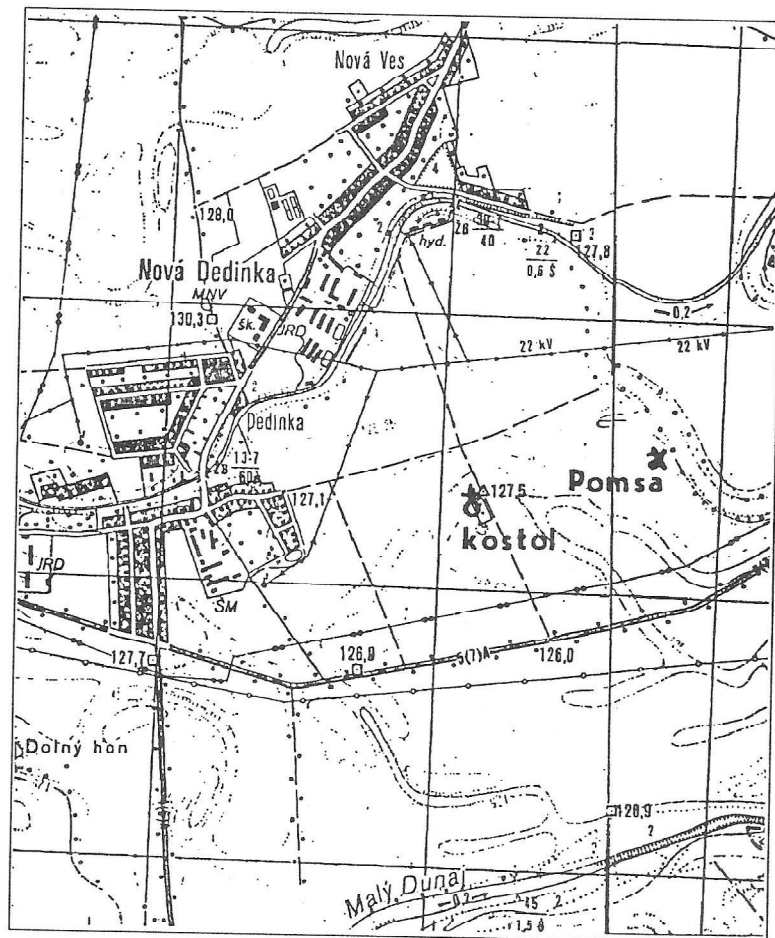
Klára Fúryová

Rekonštrukčné práce spojené s pamiatkovou obnovou stredovekého kostola v katastri obce Nová Dedinka, okr. Bratislava-vidiek vyvolali v roku 1987 potrebu vykonať archeologický výskum tohto v odbornej literatúre už známeho objektu (Súpis pamiatok 1968, 397.).

Stavba sa nachádza mimo obce v poli, 700 m na východ od osídlenej časti, ktorá má názov Dedinka pri Dunaji (Šáp), a 1200 m na juh od druhej časti obce, nazývanej Nová Ves pri Dunaji (obr. 1). Stojí na umelo vytvorenej vyvýšenine, 129,30 m n.m. v., vyše 2 m nad okolitým terénom. Výskum potvrdil, že táto vyvýšenina je halštatská mohyla (Studeníková, 1994), na ktorej v stredoveku postavili kostol. Z pôvodnej románskej stavby je dodnes zachované južné a severné obvodové murivo lode do svojej pôvodnej výšky. Presbytérium nepravidelného viacuholníkového pôdorysu sa už na prvý pohľad javí ako sekundárne prestavané. Podobne je zrejmé, že dodatočne boli pribudované aj oporné piliere.

Pre archeologický výskum bol sprístupnený celý interiér stavby. Kostol sa nachádza v severnej časti aj dnes živého dedinského cintorína (obr. 2), ktorého hroby z konca minulého a prvej polovice tohto storočia sa priamo dotýkajú južnej a východnej steny, v exteriéri. Výkopové práce sa dali vykonať iba na severnej strane objektu.

V prvom rade bolo potrebné preskúmať situáciu v mieste napojenia sanktuária na loď kostola na úrovni základov. Nadzemné murivo svätyne a lode bolo totiž rozdelené výraznou stavebnou špárkou. Je teda zrejmé, že terajšiu svätyňu nestavali naraz s loďou kostola, ale ju dodatočne pribudovali. Sondou v interiéri v južnej polovici sanktuária, pod južným pilierom víťazného oblúka sa podarilo odkryť pôvodné základy stredovekej stavby. Základy pozostávali z ôsmich vodorovných riadkov naplocho kladených tehál. Medzi jednotlivými radmi tehál bola až 15 cm hrubá vrstva tvrdo udusanej zeminy. Nadzemné murivo piliera víťazného oblúka priamo nasadalo na tieto základy a na základe štruktúry a použitého materiálu bolo evidentné, že obe organicky spolu súvisia a sú z jednej stavebnej fázy. Základy pokračovali bez prerušenia aj pod murivom sanktuária. Boli zapustené do tej istej hĺbky 126,5 m n.m. v. ako pod víťazným oblúkom, ale tu sa nezachovali v celej svojej výške. Pri výstavbe obvodového muriva terajšieho sanktuária znížili korunu pôvodných základov o 3 až 4 rady tehál (obr. 3). Pôvodné stredoveké základy sa dali sledovať po celej ploche sanktuária až po odstránení dlažby a miestami až 50 cm hrubej vyrovnávacej vrstvy. Ukázal sa polkruhový pôdorys typickej románskej apsidy. Nové obvodové murivo svätyne nerešpektovalo priebeh pôvodných základov. Časť polkruhového pôdorysu svätyne sa odkryla v interiéri na východnej a južnej strane. Severnú časť oblúka sme mohli zachytiť len v exteriéri, mierne vychádzajúcu spod novšieho múra svätyne (obr. 4). Základy i steny terajšej svätyne boli postavené zo sekundárne použitých tehál, v nadzemnej časti aj z celých blokov staršieho muriva, na ktorých sa miestami zachovala aj pôvodná omietka s maľbou.

Obr. 1. Výsek z mapy. Poloha kostola a zaniknutej dediny Pomsa.

Stredoveké základy sa skúmali aj pod južným a severným obvodovým múrom lode kostola. Preukázala sa ich vzájomná konštrukčná súvislosť, čo dokazuje, že obvodové múry spolu s piliermi víťazného oblúka sú z prvej stavbnej fázy. V základoch sa zachovalo aj pôvodné juhozápadné nárožie lode kostola. Tu sa ukázalo, že pôvodná stavba bola o 25 cm kratšia ako dnes stojaca. Neprerušovaný súvislý priebeh jednotlivých riadkov tehál v štruktúre základov svedčí o tom, že stavba bola založená naraz. Hĺbka základov evidentne závisla od pevnosti zeminu, do ktorej vykopali základovú ryhu. V zadnej časti lode boli základy zapustené plytšie (127,0 m n.m. v.), lebo stavitelia sa tu zrejme spolichali na pevnú čiernu zeminu navršenej mohyly. Naproti tomu základy svätyne, kde už plášť mohyly nesial, boli zapustené do pieskového podložia, do hĺbky 126,7 m n.m. v. (Studeníková 1994, obr. 3). V strednej časti západného uzáveru lode boli pôvodné základy až po spodok narušené. V tejto časti sú zreteľné stopy opravy. Prerušená časť je nahradená tehlovým múrom odlišnej konštrukcie, pravidelne kladeným na tenkú vrstvu malty. V interiéri, 130 cm od západného uzáveru lode, sme odkryli základy pilierov pod emporu. Mali tú istú tehlovo-zemitú konštrukciu ako základy obvodových múrov lode a pôvodnej apsidy kostola. Spodnú vrstvu v hĺbke 126,0 m n.m. v. tvoril súvislý 140 cm

Obr. 2. Nová Dedinka, kostol. Pohľad z južnej strany.

Obr. 3. Nová Dedinka, kostol, základy románskej apsidy a piliera víťazného oblúka.

široký pás naplocho kladených tehál (Studeníková 1994, obr. 4). Nad touto vrstvou už bola konštrukcia rozčlenená do troch blokov pod jednotlivé piliere o rozmeroch 140 x 70 a 140 x 140 cm. Na základe ich mohutnosti predpokladáme, že slúžili nielen pilierom pod emporou, ale niesli aj vežu kostola. Prekvapujúcu hĺbku základov a mohutnosť konštrukcie vysvetľujeme aj tým, že stavitelia práve na týchto miestach narazili na duté časti hrovej komory v ľalštatskej mohyle, v dôsledku čoho nenašli pevný podklad pre polozenie základov.

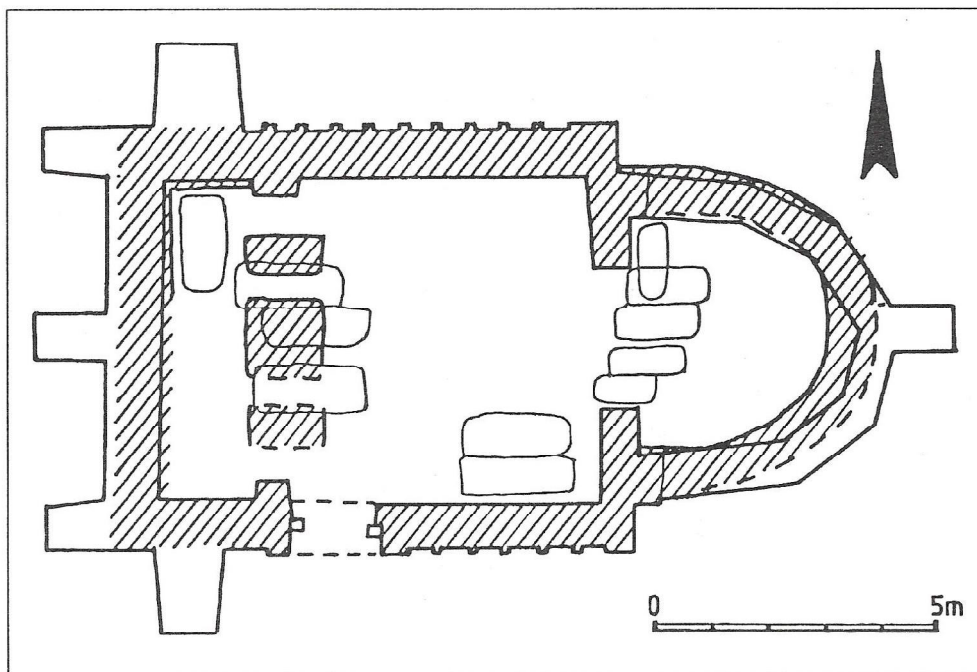
Sondami v exteriéri sa okrem už spomenutých pôvodných základov apsidy skúmal aj vzťah oporných pilierov k stavbe. Hneď po odstránení trávnej vrstvy sa ukázalo, že nadzemné murivo sanktuária nesleduje presne priebeh vlastných základov, ktoré boli takisto murované zo sekundárne použitých tehál. Základy mali v pôdoryse oblúkovitý priebeh, kým nadzemné murivo podobnej štruktúry pozostávalo z kratších, rovných úsekov, ktoré vytvárali viacboký tvar svätyně. Pod 55 - 60 cm hlbokými základmi terajšej svätyně sa odkryli pôvodné základy apsidy, zistenej už v interiéri. Aj tu boli vytvorené z vrstiev tehál, kladených na tvrdo udusanú hlinu, tvoriacu 10 - 12 cm hrubé pásy medzi jednotlivými vrstvami tehál. Tieto základy zhruba na trojmetrovom úseku vybiehali do exteriéru miestami až 20 cm. Mali oblúkovitý priebeh, ale s menším polomerom ako oblúk základov nad nimi (obr. 4). Šírka najstarších základov (80 cm) sa dá uviesť iba na základe grafickej rekonštrukcie celého pôdorysu (obr. 5).

Odkryvom základov oporného piliera svätyně sa zistilo, že sú staršie ako sekundárne základy sanktuária. Medzi nimi je viditeľná stavebná špára, ktorá ukazuje, že základy k pilieru pribudovali (obr. 6). Aj samotná štruktúra základov piliera bola zreteľne iná. Boli stavané z primárne použitých tehál, podobných ako steny lode kostola. Spodná vrstva tehál ležala na ílovito-piesčitej premiešanej zemine, zámerne upravenej. Pilier sa dotýkal pôvodných románskych základov stavby, ale nebol s nimi previazaný.

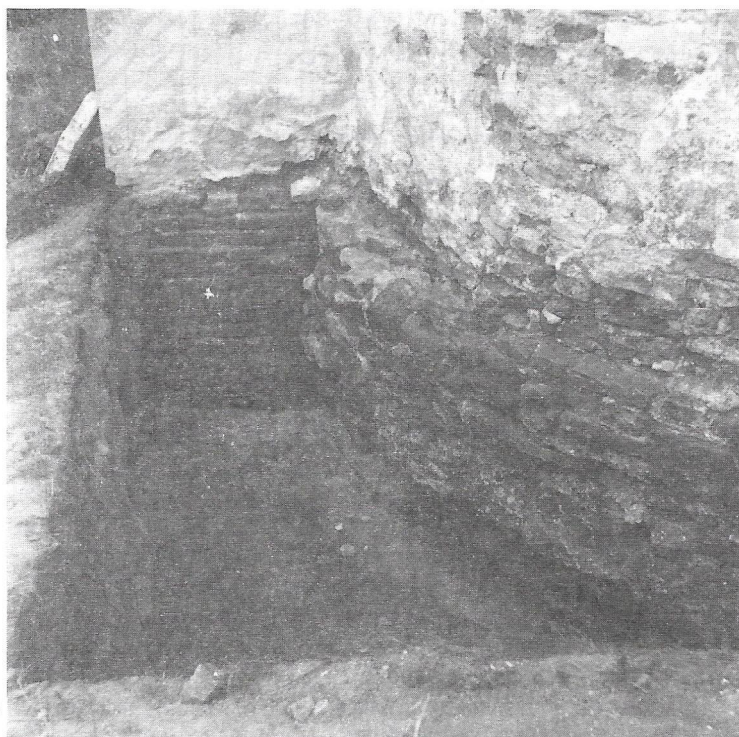

Obr. 4. Nová Dedinka, kostol. Románske a renesančné základy svätyně.

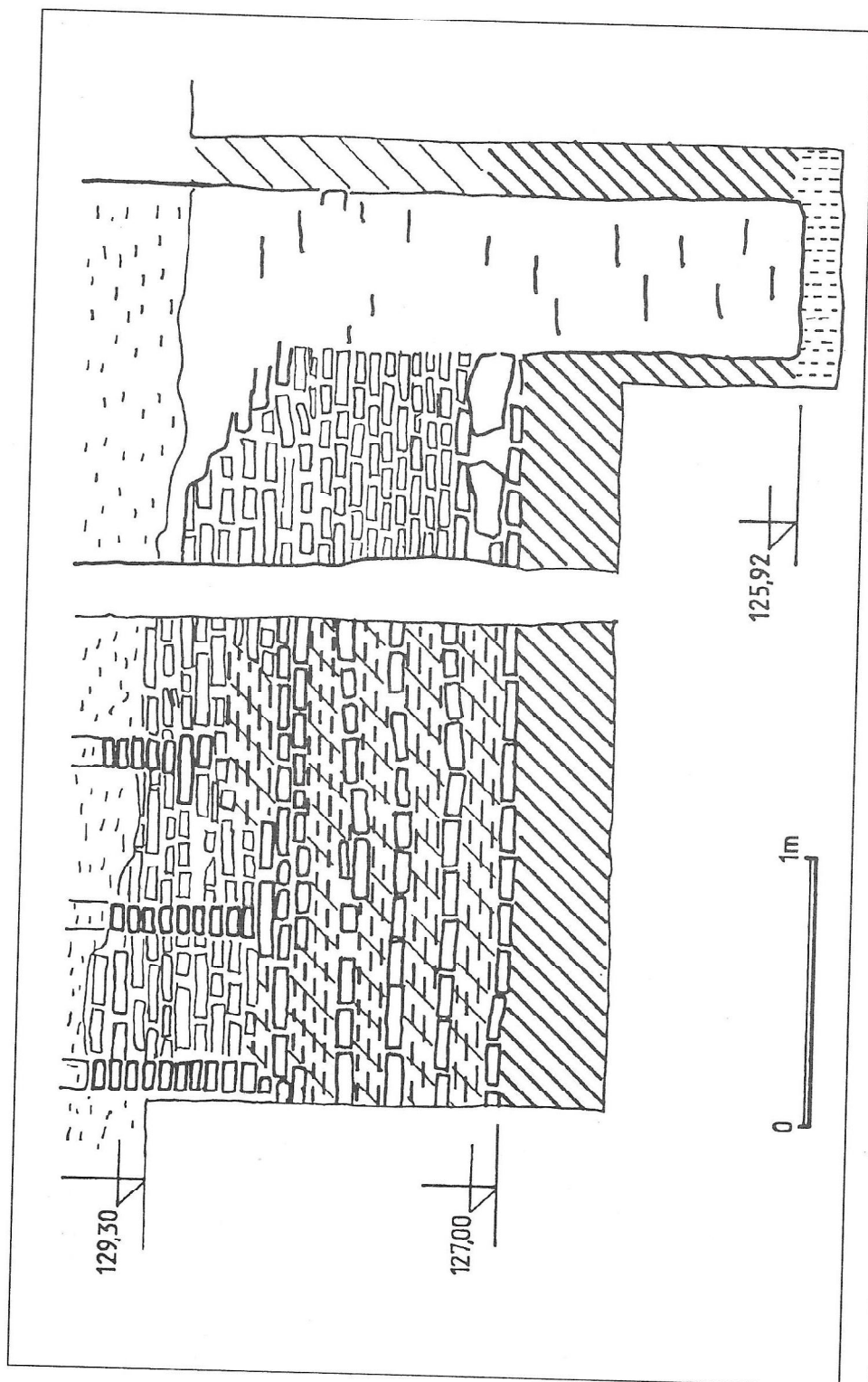

Obr. 5. Nová Dedinka, kostol. Pôdorys pôvodnej stavby.

Obr. 6. Nová Dedinka, kostol. Základy východného oporného piliera.

Obr. 7. Nová Dedinka, kostol. profily: A - základy severného muriva, B - základy stredovekého a barokového oporného piliéra na severnej strane kostola.

Zo severnej strany kostola, pri opornom pilieri bola vykopaná 250 cm hlboká sonda. Pod nadzemnou časťou obvodového muriva, 50 cm pod úrovňou terajšieho terénu, sme mohli sledovať pre túto stavbu charakteristické tehlovo-zemité základy, ktoré v týchto miestach pozostávali zo šiestich vrstiev tehál a boli cca 80 cm hlboké. Zistilo sa, že ližény, ktorými bolo obvodové murivo kostola v exteriéri plasticky členené, siahali až po korunu základov. Vystupovali 8 cm z roviny steny, boli 11 cm široké (šírka tehly) a medzi nimi bola 50 cm široká medzera. Po úroveň spodnej vrstvy základov obvodového muriva kostola siahali aj základy oporného piliera. Neboli síce konštrukčne previazané, ale priliehali bez zreteľnej špáry. Pri poslednej rekonštrukcii tento pilier takmer až do základov rozobrali a vybudovali nad ním mohutnejší. Nový pilier bol o 60 cm širší a základy tejto rozšírenej časti siahali o 120 cm hlbšie do 125,95 m n. m. v. Kým staršie základy boli zapustené do pevnej čiernej zeminy mohyly, novšie túto vrstvu prerážali a ležali na žltom piesčitom podloží (obr. 7).

V lodi kostola, pod víťazným oblúkom a v západnej časti sanktuária bolo pochovaných niekoľko jedincov, medzi nimi aj deti. Ani vzájomné súvislosti a ani vzťah k architektúre nedávajú oporu k presnejšiemu časovému zaradeniu týchto hrobov, resp. k určení doby začiatku pochovávaní. Okrem hrobu dieťaťa pod víťazným oblúkom, v ktorom sa našla strieborná minca Václava IV. z roku 1378 a hrobu dospelého v lodi kostola so zvyškami kovových súčiastok odevu a bronzového štítkového prsteňa zo 17. - 18. storočia, neobsahovali sprievodný materiál. Vo výplni nad úrovňou hrobov po dlažbu kostola sa našlo len veľmi málo úlomkov nevýraznej keramiky z 15. - 17. storočia.

Po rozobratí schodu, oddeľujúceho priestor lode od svätyne, sme našli kamenný článok, pravdepodobne z ostenia dverí, s bohatou gotickou profiláciou z konca 14. - začiatku 15. storočia. Kamenný prvok sa dostal na miesto nálezu až v našom storočí. Nemôžeme teda s istotou tvrdiť, že tento honosný prvok bol už pôvodne vyhotovený pre stavbu kostola. V zadnej časti lode kostola, vo výplni pod dlažkou sa našla kamenná krstiteľnica zo stredoveku. Je to ďalšia krstiteľnica popri už známej románskej kamennej krstiteľnici, nachádzajúcej sa v zariadení kostola, zapísanej v Štátnom zozname hnutelných kultúrnych pamiatok. Pozoruhodný je aj nález kamennej platne o rozmeroch 97 x 70 x 15 cm, ktorý slúžil ako schod pred terajším oltárom. Podľa všetkého tu ide o staršiu oltárnu menzu, lebo na okraji dlhšej strany platne, približne v strede, sa nachádza 5 cm hlboká plocha o rozmeroch 20 x 12 cm, slúžiaca zrejme na umiestnenie oltárneho kameňa s relikviou.

Na základe výsledkov archeologického výskumu môžeme pomerne dobre zrekonštruovať stavebný vývoj kostola. Staviteľia si pre jeho výstavbu zvolili neosídlené miesto, lebo ho zrejme stavali pre viac dedín a praveká mohyla poskytla aj vyvýšené miesto nad okolitým terénom. Tieto podmienky zodpovedali zaužívaným spôsobom situovania sakrálnej stavby v 11. - 12. storočí (Habovštiak 1985, 192). Pri voľbe vyvýšeného miesta zohrali úlohu aj miestne terénne pomery, nesúdržné piesčité podložie na inundačnom území dvoch riek, Malého Dunaja a Čiernej Vody. Museli tu počítať aj s pohybom spodnej vody a opakujúcimi sa záplavami.

Pôvodný románsky kostol s podlhovastou loďou s rozmermi 8,5 x 7,6 m a s polkruhovou apsidou o polomere 4,3 m založili na umelú vyvýšeninu tak, že do pevnej čiernej zeminy mohyly zapustili základy strednej časti lode (Studeníková 1994. obr. 4). Konce kostola stáli na piesčitom, nevelmi pevnom podklade, čo malo svoje následky pre ďalšie osudy celého objektu. Celý kostol je vybudovaný z tehál o rozmeroch 11 x 22 x 4,3 cm, na jednej strane so stopami zahľadania prstami. Udusaná zemina použitá v základoch medzi vrstvami tehál pochádza priamo z miesta výstavby. Sporadicky sa v nej objavovali aj úlomky halštatskej keramiky.

Spôsob budovania základov technikou striedania vrstiev tehál s 10 - 15 cm silnými vrstvami ubitej hlíny bol použitý aj pri výstavbe kostola v Hurbanove - Bohatej (Ha-

bovštiak 1961, 472) a rotundy v Križovanoch nad Dudváhom v druhej polovici 12. alebo začiatkom 13. storočia (Ruttikay 1977, 82). Podobne stavané základy sú známe aj z Maďarska, z lokality Mazókovácsháza, datované do 11. storočia (Bálint 1939, 160).

Nami skúmaný kostol mal pôvodne emporu. Zo zachovaných zvyškov v základoch a z polpilierov vystupujúcich z obvodového muriva do interiéru sa nedá spoľahlivo zrekonštruovať jej podoba, lebo silne predimenzované základy pilierov nedávajú bližšie informácie o rozmeroch konštrukcie, ktorá mohla byť v nadzemnej časti vybudovaná. Napriek týmto nejasnostiam môžeme na základe analógií kostol v Novej Dedinke zaradiť medzi najstaršie dedinské emporové kostoly u nás.

Najviac sa našej stavbe podobá pôdorys kostola odkrytého v Hurbanove - Bohatej. Okrem už spomenutej totožnosti použitej technológie stavania základov, vzájomnú príbuznosť charakteru stavby potvrdzuje aj to, že aj v tomto prípade je polkruhová apsida oddelená od lode kostola piliermi víťazného oblúka, a že sa zachovali aj základy pilierov pod emporou. K výstavbe objektu došlo pravdepodobne v prvej polovici 13. storočia, pričom sa nevylučuje ani jeho starší pôvod (Habovštiak 1961, 471-473). Podobný pôdorys má aj kostol v Nitre - Párovciach, kde prvá fáza s emporou sa datuje do 11. - 12. storočia (Polla 1964, 14). Najstaršia fáza kostola odkrytého v katastri obce Podhorany - Sokolníky, datovaná do 12. storočia, mala tiež emporu (Habovštiak 1966, 75).

Vznik kostola v Nitre - Dražovciach sa kladie na základe poznatkov získaných odkrývaním hrobov cintorína pri kostole a prvej písomnej správy z roku 1113 o jestvovaní Dražoviec do 12. storočia (Kraskovská 1961, 179). Je síce budovaný z kameňov, ale svojou celkovou dispozíciou, polkruhovou apsidou a emporou patrí tiež do tohto okruhu stavieb. Má pôvodnú, do pôdorysu vťahnutú vežu, ktorá je nesená jednak základným obvodovým múrom lode a jednak piliermi empory. Podobnú súvislosť empory s vežou vidíme aj v niektorých dodnes zachovaných románskych kostoloch (Kalinčiakovo, Sedmerovce-Pominovce).

K presnejšiemu zaradeniu nami skúmanej stavby napomáha aj plastická úprava obvodového muriva, tzv. lizény, ktoré sú pod rímsou spojené oblúkmi a vytvárajú iluzórnu výzdobu slepých arkád. Výzdoba oblúčkového vlysu pod rímsou, najčastejšie apsidy, je na románskej architektúre veľmi častá. Menej známe sú stavby, kde výzdoba siaha až po základovú pätku. Najbližšiu takúto stavbu nachádzame v katastri obce Čierny Brod - Hegy. Pri tomto kostole ešte nebol vykonaný archeologický výskum, ale aj zo samotného vonkajšieho pozorovania je evidentná slohová príbuznosť s kostolom v Novej Dedinke. Plastická výzdoba slepých arkád sa nachádza aj na rotunde v Šiveticiach, ktorej výstavbu na základe architektonického vyhodnotenia kladú k roku 1240 (Gervers-Molnár 1972, 40) a na základe priameho pamiatkového prieskumu objektu takisto do prvej polovice 13. storočia, pred uvedcný rok (Togner 1972, 74). Pozoruhodné je, že je stavaná z tehál, hoci stojí v oblasti, kde o kameň ako stavebný materiál vôbec nie je núdzá. V Maďarsku, v Zadunajsku, v obci Magyarszezsöd sa nachádza emporový kostol s vežou vťahnutou do pôdorysu a s výzdobou povrchu obvodových múrov podobného charakteru ako vyššie uvedené. Prvá písomná správa o tomto kostole je z roku 1234 (Marosi 1975, 147). Časovo i priestorovo vzdialenejšiu analógiu k tejto skupine stavieb nachádzame v Dalmácii v Zadare - kostol San Donato, postavený tiež z tehál koncom 8. storočia (Marosi 1972, 33). Členenie povrchu stien sakrálnych stavieb lizénami v 9. storočí sa objavilo aj u nás. Zistili ho na zvyškoch trojlodovej baziliky na Bratislavskom hrade (Štefanovičová 1975, 71). Najviac analógií sa k nej uvádza práve zo srbochorvátskej oblasti. Odlišnosť od našej stavby sa prejavuje v tom, že bazilika bola vymurovaná z kameňov.

Na základe uvedených analógií k použitej technológii zakladania, k celkovému charakteru pôdorysu a k výzdobe nadzemných múrov, môžeme výstavbu kostola v Novej Dedinke datovať najneskôr do prvých troch desaťročí 13. storočia, pričom sa dá pripustiť aj jeho skorší vznik.

Excentrické situovanie objektu do neosídlennej polohy, ako to potvrdzuje výskum a terénne prieskumy v bezprostrednej blízkosti kostola, svedčí o tom, že ho postavili pre viac osád. Na mape z roku 1894 je uvedený ako "Pomsai pusza templom". U okolitého obyvateľstva dodnes prežíva názor, že patril zaniknutej dedine Pomsa, ktorá je v písomných správach doložená od roku 1326 a "comes Pomsa" sa spomína už v roku 1323 (Sedlák 1987, 462). Stopy zaniknutého osídlenia, ktoré by sa dali pripísať uvedenej zaniknutej dedine, sa podarilo objaviť až 600 m východne od kostola, neďaleko bývaleho koryta Čiernej Vody (Fúryová 1990, 56) (obr. 1). Časť Novej Dedinky, Dedinka pri Dunaji (pred rokom 1948 Šáp), vzdialená 700 m západne od kostola, sa v písomných prameňoch objavuje už v roku 1252 ako "terrae Saap" (Marsina 1987, 269). Kanonické vizitácie z 18. storočia, uložené v Ostrihome v Arcibiskupskom archíve, uvádzajú kostol ako "Ecclesia Ujfaluiensis". Toto pomenovanie sa vzťahuje na Novú Ves pri Dunaji, severnú časť terajšej Novej Dedinky, ležiacu 1200 m na západ od kostola. Župná monografia z minulého storočia spomína k nej najstaršiu písomnú správu z roku 1445 (Magyarország vármegyéi..., 106). Vlastivedný slovník obcí uvádza Novú Ves pri Dunaji ako priame pokračovanie zaniknutej osady Pomša (Vlastivedný slovník, 1972, 321). Osady vzťahujúce sa ku kostolu, podľa svedectva písomných správ, patrili postupne viacerým zemepánskym rodinám. Boli zrejme patrónmi kostola, v ktorom mali hneď v prvej fáze výstavby vybudovanú emporu - panskú tribúnu.

Nejasnosti sú okolo otázky zasvätenia kostola. V kanonických vizitáciách je už k roku 1700 uvedené pomenovanie "Szent Úr" (Cardinalis Batthyán 1781, 153). Ďalej opisujú, že "possesio Dunaujfalu" (Nová Ves pri Dunaji) oslavuje patrocínium kostola na sviatok svätých apoštolov Filipa a Jakuba a "possessio Saap" (Dedinka pri Dunaji) slávi sviatok Premenenia Pána. Pozoruhodné je, že patrocínium apoštolov Filipa a Jakuba sa objavuje u nás pred polovicou 13. storočia (Hudák 1984, 57), zasvätenie ku sviatku Premenenia Pána sa objavuje vo všeobecnosti až v barokovom období 17. storočia (Hudák 1984, 60). K osvetleniu otázky pôvodného titulu kostola by do veľkej miery prispelo vyriešenie pôvodu neobvyklého pomenovania "Szent Úr".

Archeologický výskum odhalil vážne statické problémy, ktoré sa vyskytovali od začiatku existencie kostola. Vybudovali ho na halštatskej mohyle, navrhenej zo súdržnej čiernej zeminy. Svätýňa a západný uzáver stavby sa však nezmestili na tento pevný podklad. Napriek tomu, že základy svätýne boli o 70 cm hlbšie založené do piesčitého podložia než základy strednej časti lode, došlo veľmi skoro k statickej poruche. Nerovnomerná pevnosť podkladu, na ktorej stavba spočívala, spôsobila, že krátko po výstavbe, museli pribudovať k vrcholu oblúku apsidy, a k zadnej časti lode zo severnej a južnej strany oporné piliere. O tomto prvom statickom zabezpečení svedčia oporné piliere zapustené až po spodnú vrstvu pôvodných základov, tesne pribudované bez zreteľnej špáry.

V polovici 14. storočia vyzdobili steny interiéru nástennými maľbami a možno pri tejto obnove použili aj honosne opracované kamenné ostenie. V nasledujúcom storočí došlo zrejme k vážnemu poškodeniu apsidy a ak sa to nestalo už skôr, zrútila sa veža aj s emporou, pričom strhla so sebou celý západný uzáver a narušila ešte aj základy natoľko, že ich museli v strednej časti až od spodku znovu vybudovať. Svätýňu prebudovali z tehál pôvodnej stavby, pričom miestami zamurovali celé bloky s pôvodnou omietkou, na ktorej sa zachovali aj stopy po gotických freskách. Zmenili apsиду na polygonálne sanktuárium, využívajúc pôvodné základy tak, že kde to situácia vyžadovala, ich rozšírili. Svätýňa nadobudla terajší renesančný charakter. Vežu a murovanú emporu už neobnovili. Hrob dospelého jedinca, datovaný kovovými súčiastkami odevu do 17. - 18. storočia, základy pilierov pod emporou už nerešpektoval a silne ich narušil.

Kanonické vizitácie spomínajú ďalšiu renováciu kostola v roku 1691 pod patronátom Pálffyovcov. Statické problémy zrejme pretrvávali naďalej, preto došlo na prelome 17. a 18. storočia k zosilneniu oporných pilierov, a vtedy kostol nadobudol terajšiu podobu.

LITERATÚRA

- BÁLINTH, A. 1939: A mezőkovácsházi középkori település emlékei. Dolgozatok 15, 149-160.
Cardinalis Batthyán, Visitationis Canonica peractae, A 1781 Fasc. 153, lib. 154, Diaconat Posoniensis. Prímási levéltár, Esztergom.
- FŰRYOVÁ, K. 1990: Výskum v Novej Dedinke. In: AVANS v roku 1988, Nitra, 56.
- GERVERS-MOLNÁR, V. 1972: A középkori Magyarország rotundái. Művészeti füzetek 4, Budapest.
- HABOVŠTIK, A. 1961: Príspevok k poznaniu našej nižinnej dediny v XI. - XIII. storočí. SLA 9, 451 - 481.
- HABOVŠTIK, A. 1966: Untergegangene Kirche und Friedhof in Sokolníky (Gemeinde Podhorany). VII. congrès international des sciences préhistoriques et protohistoriques, Tehécsoslovaquie 1966, Nitra.
- HABOVŠTIK, A. 1985: Stredoveká dedina na Slovensku. Bratislava.
- HUDÁK, J. 1984: Patrociniá na Slovensku. Bratislava.
- KRASKOVSKÁ, L. 1961: Výskum na hradisku v Dražovciach. ŠZ AÚ SAV 6, Nitra, 161-184.
Magyarország vármegyéi és városai. Pozsony vármegye. Budapest.
- MAROSI, E. 1972: A román kor művészete. Budapest.
- MAROSI, E. 1975: Magyar falusi templomok. Budapest.
- MARSINA, R. 1987: Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae 2. Bratislava.
- POLLA, B. 1964: K problematike kostola sv. Štefana v Nitre na Párovciach. Veľká Morava. Informačný bulletin 8, 12-14.
- RUTIKAY, A. 1977: Zisťovací výskum románskej rotundy v Križovanoch nad Dudváhom, okr. Trnava. AR 29, 80-85.
- SEDLÁK, V. 1987: Regesta diplomatica nec non Epistolaria Slovaciae 2. Bratislava.
- STUDENÍKOVÁ, E. 1994: Záchraný výskum halštatskej mohyly v Novej Dedinke. Zborník SNM, Archeológia 4. Súpis pamiatok na Slovensku 2, 1968, Bratislava.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9. - 12. storočí. Bratislava.
- TOGNER, M. 1978: K rekonstrukci dvou gemerských rotund (Šivetice a Prihradzany). In: Najnovšie poznatky výskumu výtvarných pamiatok v objektoch vývoja architektúry v okrese Rožňava. 72-81.
Vlastivedný slovník obcí na Slovensku II. 1977, Bratislava.

ROMANISCHE KIRCHE IN NOVÁ DEDINKA

Klára Fűryová

Die Denkmalerneuerung der mittelalterlichen Kirche im Gemeindekataster von Nová Dedinka, Bez. Bratislava-Land, ermöglichte eine archäologische Untersuchung des Objektes. Der Bau befindet sich außerhalb der Gemeinde, 700 m ostwärts von Dedinka pri Dunaji und 1200 m südwärts von Nová Ves pri Dunaji (Abb. 1). Er ist auf dem hallstattzeitlichen Hügelgrab errichtet. Vom ursprünglichen romanischen Bau erhielt sich bis heute die südliche und nördliche Umfassungsmauer des Schiffes in ihrer ursprünglichen Höhe. Die Obermauern des Sanktuariums sind vom Schiff durch eine deutliche Bauzäsur getrennt, was von seiner späteren Entstehung zeugt. Unter den Pfeilern des Triumphbogens und im Sanktuarium wurden die ursprünglichen Fundamente des Baues freigelegt (Abb. 3). Sie bestanden aus acht Reihen flach gelegter Ziegel, die mit 15 cm mächtigen gestampften Erdschichten abwechselten. Sie bildeten einen halbkreisförmigen Grundriß, der für romanische Apsiden typisch ist. Im westlichen Teil des Schiffes, im Interieur der Kirche wurden Fundamente von Pfeilern unter die Empore entdeckt. Sie besaßen dieselbe Ziegel-Erdkonstruktion wie die Fundamente des Schiffes und der ursprünglichen Apsis der Kirche (Abb. 5).

Aufgrund von Analogien zur angewandten Technologie des Gebäudeaufbaues (Hurbanovo-Bohatá, Križovany nad Dudváhom), zum Gesamtcharakter des Grundrisses (Hurbanovo - Bohatá, Nitra - Párovce, Dražovce, Podhorany - Sokolníky) und zur plastischen Verzierung der Umfassungsmauern mit dem Motiv blinder Arkaden (Čierny Brod - Hegy, Šivetice, Magyarszeződ) kann die Errichtung der Kirche in Nová Dedinka spätestens in die ersten drei Jahrzehnte des 13. Jh. datiert werden, wobei auch eine frühere Entstehung zulässig ist.

Die exzentrische Situierung des Objektes in eine unbesiedelte Lage spricht dafür, daß es gemeinsam von mehreren Ansiedlungen errichtet wurde - für die abgegangene Siedlung Pomsa (1323), für Dedinka pri Dunaji (Saap 1252) und Nová Ves pri Dunaji (Ujfalu 1445).

Die archäologische Grabung hat schwerwiegende statische Probleme der ursprünglichen romanischen Kirche aufgezeigt. Die ungleichmäßige Festigkeit der Unterlage, auf welcher der Bau stand, verursachte, daß nicht lange nach dem Aufbau Stützpfiler angebaut werden mußten. Im 15. Jh. kam es offenbar zu einer ersten Beschädigung der Apsis und zum Einsturz des Turmes samt der Empore. Das Sanktuarium wurde aus dem Material des ursprünglichen Gebäudes umgebaut, wobei die Apsis zu einem polygonalen Sanktuarium so verändert wurde, daß die ursprünglichen Fundamente ausgenützt wurden und wo es die Situation erforderte, sie erweitert wurden. Das Heiligtum erhielt den jetzigen Renaissance-Charakter. Der Turm und die gemauerte Empore wurden nicht erneuert. Im 17. - 18. Jh. kam es noch zur Verstärkung der Stützpfiler, wodurch die Kirche ihre heutige Form erlangte.